

ՀԱՆՔԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԿԱՅՈՒՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՐԱՎԱԿԱՆ

Դավիթ Վլադիմիրի Հարությունյան Տարևիկ Վազգենի Շահինյան

Հոդվածը ստացվել է՝ 12.09.22, ուղարկվել է գրախոսման՝ 15.09.22., երաշխավորվել է տպագրության՝ 26.10.22

Ներածություն. Հայաստանի հանքարդյունաբերության ոլորտը ազգային տնտեսության հիմնաքարերից է՝ արդյունաբերության և արտահանման մեջ խոշորագույն ավանդ ունեցող ոլորտներից մեկը: Երկիրը հարուստ է հանքանյութերով՝ պղինձ, ոսկի, արծաթ, ցինկ, ինչպես նաև արդյունաբերական նշանակության օգտակար հանածոներով, օրինակ՝ դիատոմիտ, գիպս, կրաքար, պեռլիտ և ռենիումի աղ: Հայաստանում հանդիպում են հայտնի համարյա բոլոր տեսակի հանքանյութային ապարները: Օգտակար հանածոների պաշարների պետական հաշվեկշռում ներկայումս հաշվառված են հաստատված պաշարներով օգտակար հանածոների շուրջ 871 հանքավայրեր (43 մետաղական, 760 ոչ մետաղական, 44 ստորերկրյա քաղցրահամ և 24 հանքային ջրերի), ինչպես նաև օգտակար հանածոների 580 հանքերակումներ (131 մետաղական և 449 ոչ մետաղական), օգտակար հանածոների ավելի քան 130 տեսակներ, որոնցից շուրջ 25-ը՝ մետաղական: Հանքավայրերը հիմնականում կենտրոնացած են Լոռու մարզում՝ Ալավերդու և Թեղուտի, Սյունիքի մարզում՝ Կապան-Քաջարանի շրջաններում: Իսկ գործող հանքավայրեր կան գրեթե բոլոր մարզերում¹:

Արդիականություն. Չնայած հանքարդյունաբերությունը ՀՀ տնտեսության կարևոր ճյուղերից է, առանձին գործառնությունները, ընդհանուր առմամբ, բավարար չափով չեն նպաստում երկրի կայուն տնտեսական զարգացմանը: Ոլորտը զարգանում է առանց պաշարների կայուն օգտագործման երկարաժամկետ ծրագրի, հարկման, շրջակա միջավայրի պահպանության պատշաճ օրենսդրության և բնապահպանական ու սոցիալական հետևանքների գնահատման: Ոլորտը կանոնակարգողներն ու պատասխանատուները ինչպես անցյալում, այնպես էլ ներկայում իրականացնում են նախաձեռնություններ այն բարեփոխելու ուղղությամբ՝ հանքարդյունաբերությունը համարելով ՀՀ տնտեսության գերակա ոլորտներից մեկը, ինչն էլ պայմանավորում է հետազոտության թեմայի արդիականությունը:

Նպատակ. Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտը, վեր հանել ոլորտի կայուն զարգացմանը խոչընդոտող առկա խնդիրները՝ հիմնավորելով ոլորտի կարևորությունը ՀՀ սոցիալ-տնտեսական կայուն զարգացման գործում:

Խնդիրներ. Նշված նպատակին հասնելու համար առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները:

¹ Աղբյուրը՝ Հայաստանի Հանրապետության էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարություն, <http://www.minenergy.am/page/472>

- ✓ Ուսումնասիրել ու բացահայտել ոլորտի դերը երկրների սոցիալ-տնտեսական զարգացման գործում:
- ✓ Վերլուծել ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտը, բացահայտել ոլորտը կարգավորող օրենքներում և իրավական ակտերում առկա բացթողումներն ու անորոշությունները:
- ✓ Հիմնավորել հանքարդյունաբերական ոլորտի առանցքային նշանակությունը երկրի կայուն տնտեսական զարգացման գործում:

Գրականության վերլուծություն. Հանքարդյունաբերությունը կարևորագույն դեր է խաղում շատ երկրների տնտեսական զարգացման հարցում՝ զգալի տնտեսական հնարավորություններ ապահովելով զարգացող երկրների համար:

Դարեր շարունակ գերակայում էր այն համոզմունքը, որ բնական պաշարների առատությունը երկրի զարգացման կարևորագույն գրավականներից մեկն է:

Հանքարդյունաբերության վերաբերյալ տնտեսական հետազոտությունների մեծ մասը վերաբերում է հանքարդյունաբերության մակրոտնտեսական ազդեցությանը դիտարկելով ազգային տնտեսության օգուտները կամ դրանց բացակայությունը: Եվ կասկած չկա, որ հանքարդյունաբերությունը կարող է երկրների համար լինել եկամուտների կարևոր աղբյուր: Բնական պաշարների գրագետ կառավարումը կարող է հանդիսանալ տնտեսական աճի շարժիչ ուժ և զգալի ազդեցություն ունենալ ազգային տնտեսությունների վրա, ինչպես օրինակ Չիլիի, Պերուի, Բոտսվանայի, Գանայի, Մալիի, Պապուա Նոր Գվինեայի և այլ դեպքերում¹:

Այնուամենայնիվ, 1970-80-ականներին սակավ բնական պաշարներով «ասիական վագրերի» Հոնկոնգի, Սինգապուրի, Հարավային Կորեայի և Թայվանի աննախադեպ տնտեսական աճը հանգեցրեց ընդհանուր համոզմունքների վերանայման²:

Հայաստանի հանքարդյունաբերության ոլորտը ներկայումս գտնվում է երկու ծայրահեղ սցենարների խաչմերուկում: Հանդիսանալով տնտեսական աճի պոտենցիալ շարժիչ ուժ՝ այն վիճելի թեմա է Հայաստանում: Բնակչության մի մասի, մասնավորապես քաղաքացիական հասարակության մոտ, կա զգալի անվստահություն հանքարդյունաբերության նկատմամբ³:

Հարկ է նշել՝ Հայաստանի Հանրապետությունում կարող են զարգացվել լեռնահանքային և մետալուրգիական արդյունաբերության մի շարք ճյուղեր, որոնց արդյունավետությունը կասկած չի հարուցում⁴: Այսպիսով, այս և մի շարք

¹ G. Walser, Economic impact of world mining, World Bank Group Mining Department, Washington, DC (United States), Apr 2002; p. 86-88

² Gary McMahon, Susana Moreira, The Contribution of the Mining Sector to Socioeconomic Public Disclosure Authorized and Human Development, Extractive Industries for Development Series, № 30, April 2014, p. 3-4, pp. 58

³ Հայաստանի հանքարդյունաբերության ոլորտի քաղաքականություն-2, Հավելված 2, Երևան, 2020 թ.

⁴ Հ.Ս. Ավագյան, Լեռնահանքային և մետալուրգիական արդյունաբերությունների զարգացման ուղիներն ու հեռանկարները Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան 2011, էջ 24-25

այլ փաստեր հաշվի առնելով՝ պետք է սկսել քայլեր ձեռնարկել ոլորտի զարգացման ուղղությամբ՝ հաշվի առնելով ու նվազեցնելով ոլորտի բնապահպանական ազդեցությունն ու հետևանքները:

Մեթոդաբանություն. Մույն հետազոտության շրջանակում օգտագործվել են գիտական՝ պատմական-տրամաբանական, ինչպես նաև վերլուծական-սինթետիկ մեթոդները:

Վերլուծություն. Մետաղների արդյունահանումը հին պատմություն ունի Հայաստանի Հանրապետությունում: Պղնձի արդյունահանումը սկսվել է Հայաստանի հյուսիսային շրջանում գտնվող Ալավերդիում դեռևս 1770-ական թվականներին, իսկ 1840-ականներին Կապանում սկսել են արդյունահանել պղինձ: XX դարի կեսերին գործարկվել է Քաջարանի ավելի խոշոր պղնձամուլիբդենային հանքը¹:

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Հայաստանի տնտեսությունում տեղի են ունեցել խոշոր կառուցվածքային փոփոխություններ: Եթե 1990 թվականին արդյունաբերության մասնաբաժինը ՀՆԱ-ում կազմում էր 45%, ապա տեղի ունեցած փոփոխությունների արդյունքում նվազեց՝ հասնելով 28%-ի²: Արդյունաբերության վրա հիմնվող տնտեսությունից Հայաստանը վերածվեց գյուղատնտեսության և առևտրի վրա հիմնվող տնտեսության: Այնուամենայնիվ, հանքարդյունաբերությունն արդյունաբերության այն փոքրաթիվ ճյուղերից է, որը տնտեսական զարգացման միտումներ է ունեցել:

Հանքարդյունաբերության և մետաղների միջազգային խորհրդի «Ազգային տնտեսություններում հանքարդյունաբերության դերը» զեկույցում ընդգրկված հանքարդյունահանման ինդեքսով Հայաստանը 182 երկրների շարքում առաջին 25 երկրների թվում է³: Ինդեքսը ցույց է տալիս, որ աշխարհի հանքարդյունաբերական երկրներից շատերը շարունակում են ապավինել իրենց բնական ռեսուրսներին՝ որպես տնտեսական զարգացման հիմնական շարժիչ ուժ:

Տնտեսական ազդեցությունը հատկապես դրսևորվում է ՀՆԱ-ի, ընդհանուր ներդրումների, օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների, արտահանման, պետական եկամուտների և զբաղվածության վրա⁴:

2015-2016թթ. Համաշխարհային բանկը՝ Արդյունահանող ճյուղերի գործառնությունների խորհրդատվական գրասենյակ - բազմադոնորային հավատարմագրային հիմնադրամի շրջանակներում աջակցեց «Հանքարդյունաբերության ոլորտի կայունության ռազմավարական գնահատում» զեկույցի մշակմանը⁵:

¹ Համաշխարհային բանկ, Հանքարդյունաբերության ոլորտի կայունության ռազմավարական գնահատում-Հայաստան, «Մվիդի Ջիոլոջիքլ Էյ-Բի» ընկերություն, 2016 թ.

² Տվյալները՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

³ «Ազգային տնտեսություններում հանքարդյունաբերության դերը» զեկույց, <https://www.icmm.com/>

⁴ Լ. Հարությունյան, Հանքարդյունաբերության կայուն զարգացման հիմնախնդիրները, էջ 77-88

⁵ Սղբյուրը՝ <http://documents.worldbank.org/curated/en/289051468186845846/Armenia-Strategic-mineral-sectorsustainability-assessment>

Զեկույցում ուսումնասիրվել է Հայաստանի հանքարդյունաբերության ոլորտը, ինչպես նաև գնահատվում է ոլորտի ներուժը կայուն տնտեսական զարգացմանը նպաստելու գործում:

2018թ. թավշյա հեղափոխությունից և դրան հաջորդած խորհրդարանական ընտրություններից հետո, նոր կառավարությունը հայտարարեց, որ մտադիր է հետևողական կերպով նպաստել ոլորտի կայուն զարգացմանը: Համաձայն Կառավարության ծրագրի բնապահպանական, սոցիալական և տնտեսական տեսանկյունից կենսունակ հանքարդյունաբերության ոլորտ ստեղծելու կարիք կա, և այդ նպատակով անհրաժեշտ է մշակել հանքային ոլորտի քաղաքականություն:

Կառավարության 2018-2022թթ. ծրագիրը ներառում է Հանքարդյունաբերության ոլորտի քաղաքականության մշակման և բարեփոխումներին վերաբերող գործողություններ¹: Հիմնվելով «Հանքարդյունաբերության ոլորտի կայունության ռազմավարական գնահատում» առաջարկությունների վրա, ինչպես նաև ոլորտի ապագա զարգացման նպատակով, կառավարությունը նախաձեռնեց Հանքարդյունաբերության ոլորտի քաղաքականության մշակումը:

Տարածքային կառավարման և ենթակառուցվածքների նախարարությունը (ՏԿԵՆ) ոլորտը կարգավորող նախարարությունն է և իր 2018-2022թթ. ծրագրում նախարարությունը նշել է Հանքարդյունաբերության ոլորտի քաղաքականության մշակումը որպես հիմնական առաջնահերթություն:

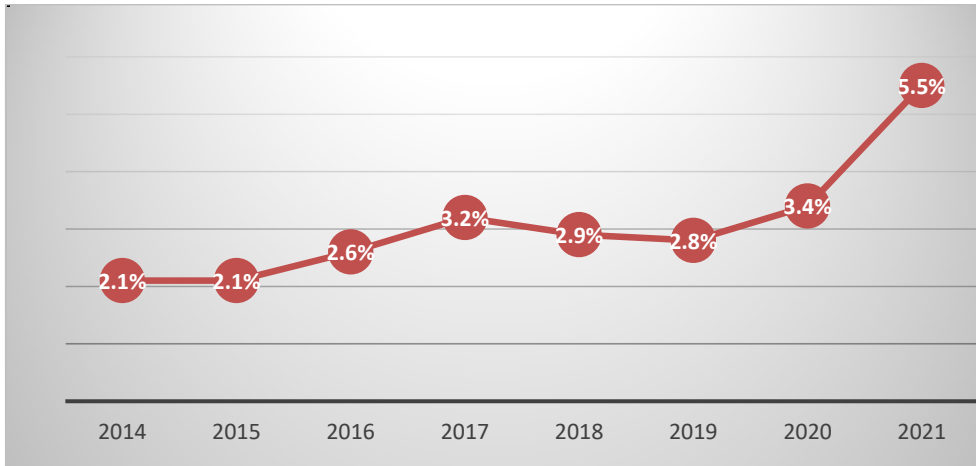
2018 թվականին Հայաստանի հանքարդյունաբերության ոլորտի (մետաղական և ոչ մետաղական) տնտեսության մեջ ընդհանուր մասնաբաժինը կազմել է ՀՆԱ-ի 4,4% (հանքարդյունաբերության ոլորտի մասնաբաժինը՝ 2,9% կամ 166 մլրդ ՀՀ դրամ, հանքարդյունաբերությանը վերաբերող վերամշակման ոլորտի մասնաբաժինը՝ 1,5%): Ընկերությունների հարկային վճարումները կազմել են 259 մլն ԱՄՆ դոլար 2018 թվականին, իսկ հանքարդյունաբերության ոլորտի զբաղվածների թիվը՝ 8,561²: Գծապատկերի միջոցով ներկայացնենք ՀՀ-ում ՀՆԱ-ի մեջ հանքարդյունաբերության մասնաբաժինը 2014-2021 թվականների համար:

Հանքարդյունաբերության ոլորտում ՀՀ կառավարության որդեգրած տնտեսական քաղաքականությունը հակասական զարգացումների է հանգեցրել: Այսպիսով, թեև ՀՀ կառավարությունը 2019 թվականի ծրագրում հանաքարդյունաբերությունը դիտարկում էր որպես տնտեսական աճի ապահովման օժանդակ միջոց՝ վերջինս 2018 թվականին գրանցել է 15,5% -ի հասնող անկում, ինչի հետևանքով ոլորտը տնտեսական աճին ունեցել է 0,5 %-ով բացասական նպաստում: Ոլորտը 2019-2020 թվականների ընթացքում եղել է տնտեսական աճի ապահովման ոչ թե օժանդակ, այլ հիմնական ուղղություններից մեկը: 2019 թվականի տարեվերջի դրությամբ հանքարդյունաբերության ոլորտը գրանցել է 37,1% աճ: Իսկ 2020 թվականի ընթացքում, թեև աճի տեմպը զգալիորեն դանդաղել է՝ այն, այնուամենայնիվ, շարունակել է մնալ դրական, և տարեվերջին կազ-

¹ ՀՀ Կառավարության 2018 - 2022 թվականների գործունեության միջոցառումների ծրագիր

² Տվյալները՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

մել է 8,4%: Արդյունքում հանքարդյունաբերությունը եղել է այն բացառիկ ոլորտներից մեկը, որը 2020-ին դրական նպաստում է ունեցել ՀՆԱ-ի անկմանը՝ որպես այդպիսին դառնալով տնտեսական աճի ապահովման ոչ թե օժանդակ, այլ հիմնական միջոց:

Գծապատկեր 1. ՀՆԱ-ի մեջ հանքարդյունաբերության մասնաբաժինը 2014-2021(%)¹

Խոսելով 2021 թվականի մասին, հարկ է նշել, որ հանքարդյունաբերական արտադրանքի ծավալների աճի տեմպի անընդհատ դանդաղման հետևանքով հունվար-սեպտեմբեր ամիսներին նախորդ տարվա համապատասխան ժամանակահատվածի համեմատ կուտակային աճը կազմել է 0,1%: Այս զարգացումները պայմանավորված են հանքարդյունաբերության ամենախոշոր՝ մետաղական հանքաքարի արդյունահանման ճյուղում մայիսից օգոստոսն ընկած ժամանակաշրջանի տնտեսական ակտիվության նախ՝ դանդաղմամբ, իսկ սեպտեմբերի արդյունքներով՝ արդեն իսկ անկումով: Մասնավորապես, հունվարից ապրիլն ընկած ժամանակահատվածում ոլորտում արտադրության ծավալների աճը կազմել է 8,2%, իսկ ահա հունվար-օգոստոս ամիսներին նվազել է՝ կազմելով 2,7%²:

Հանքարդյունաբերության ոլորտի վերլուծության հիմքում ընկած են հիմնական հանքարդյունահանող և վերամշակող ընկերությունները տվյալները: Ընկերությունները պատկանում են առաջին 1000 խոշոր հարկ վճարողների թվին, որոնց տվյալներն ունեն բաց հասանելիություն ՀՀ Հարկային ծառայության պաշտոնական կայք-էջում՝ հարկ վճարողների վերաբերյալ տեղեկատվական ցանկերում³: 2021 թվականի տվյալների համաձայն ցանկի հենց առաջին հորիզոնականն է զբաղեցնում «Զանգեզուրի պղնձամոլիբդենային կոմբինատը», որի

¹ Տվյալները՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

² Տվյալները՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

³ ՀՀ Հարկային ծառայության պաշտոնական կայք-էջ՝

https://www.petekamutner.am/Content.aspx?itm=tsTILists&fbclid=IwAR0WsUykHXXw3jGAjzHcDb3lv12li8tgr_RZUOT8GW93aoDPfpNjOBGdphs

մասով ՀՀ պետական բյուջե վճարված հարկերի և վճարների ընդհանուր գումարը կազմել է 48,84 միլիարդ դրամ, որից 12,23 միլիարդը կազմել է շահութահարկը, իսկ 7,89 միլիարդը՝ եկամտային հարկը: 2020 թվականի համեմատ ընկերության վճարած հարկերն աճել են 13,6%-ով կամ 5,8 մլրդ դրամով: Ցանկի 5-րդ հորիզոնականում «Գեոպրոմայնին Գոլդ» ընկերությունն է, որի կողմից վճարված հարկերի և վճարների ընդհանուր գումարը կազմել է 20,84 միլիարդ դրամ, շահութահարկը՝ 4,49 միլիարդ, իսկ եկամտային հարկը՝ 2,64 միլիարդ դրամ: Հանքարդյունաբերության ոլորտի խոշոր հարկատուների եռյակն ամփոփենք «Թեղուտ» ընկերությամբ, որի վճարած հարկերի և վճարների ընդհանուր գումարը կազմել է 15,33 միլիարդ դրամ: Շահութահարկը կազմել է 2,91 միլիարդ դրամ, եկամտային հարկը՝ 1,76 միլիարդ, իսկ ընկերությունը ցանկում զբաղեցրել է 10-րդ հորիզոնականը¹: Հարկ է նշել, որ Թեղուտի հանքավայրը կրկին վերագործարկվել է 2019 թվականի հուլիսից՝ մեկուկես տարվա դադարից հետո: Վերագործարկման արդյունքում վերականգնվել է պղնձի ու մոլիբդենի խտանյութի արտադրությունը: Եվ հենց Թեղուտի գործոնով պայմանավորված՝ հանքարդյունաբերության ոլորտը սկսել է թափ հավաքել ու էական տեմպերով աճել: Արդյունքում կարելի է նկատել, որ հանքարդյունաբերությունը Հայաստանում երեք անգամ ավելի արագ է աճում, քան մշակող արդյունաբերությունը:

Առաջին 1000 խոշոր հարկ վճարողների ցանկի 44-րդ հորիզոնականն է զբաղեցնում «Լիդիան Արմենիա» ընկերությունը՝ վճարած հարկերի և վճարների 4,3 միլիարդ դրամ ծավալով, որից ընդամենը 136,6 միլիոն դրամ շահութահարկ և 231,1 միլիոն եկամտային հարկ: Հարկ է նշել, որ նշված ցուցանիշն առաջընթաց է «Լիդիան Արմենիայի» համար, քանի որ վերջինս 2019 թվականին հայտնվել էր ցանկի 444-րդ հորիզոնականում՝ վճարած հարկերի և վճարների 407 միլիոն դրամ ծավալով²: Ընկերությունը ծրագրել էր շահագործել Ամուլսարի ոսկու հանքավայրը, սակայն 2018 թվականի երկրորդ կեսից սկսած քաղաքացիական հասարակության մի ստվար զանգված խոչընդոտներ է ստեղծում՝ համոզված լինելով, որ հանքի շահագործումն անդառնալի վնասներ է հասցնելու բնությանը:

Հանքարդյունաբերական ընկերությունները, հիմնական հարկատեսակներից բացի, վճարում են նաև ռոյալթիներ, բնապահպանական ու բնօգտագործման վճարներ: Ռոյալթիները հարկի բնույթ ունեցող լրացուցիչ վճարներն են, որոնք վճարում են ընդերքօգտագործման իրավունք ունեցող կազմակերպությունները: Այն վճարվում է եռամսյակային կանխավճարներով՝ նախորդ տարվա եկամուտ/գին մոդելի հիման վրա, իսկ հաշվարկման համակարգը մի փոքր բարդ է, քանի որ ներառում է շահութաբերության բաղադրիչը: ՀՀ Կառավարությունը նախատեսում է վերանայել ռոյալթիի համակարգը՝ կիրառելով ռոյալթիների նոր, հավելյալ բաղադրիչ, որը կիրառվում է այն ժամանակ, երբ կազմակերպությունների շահույթները գերազանցում են որոշակի շեմը: Հանքարդյունաբերական ընկերությունները հարկեր են վճարում նաև տեղական բյուջեներ, ինչն էլ

¹ Տվյալները՝ ՀՀ Հարկային ծառայության պաշտոնական կայք-էջ

² Տվյալները՝ ՀՀ Հարկային ծառայության պաշտոնական կայք-էջ

սոցիալական կորպորատիվ պատասխանատվության և համապատասխան միջոցառումների շրջանակներում լուծում է որոշակի սոցիալական ու ենթակառուցվածքային խնդիրներ:

Հանքարդյունաբերությունը մեծ կարևորություն ունի նաև արտաքին առևտրում՝ հաշվի առնելով առևտրային հաշվեկշռի բացասական սալդոն: Արտահանման կառուցվածքում հանքանյութերի մասնաբաժինը նվազել է, սակայն հանքանյութերը շարունակում են մեծ տեղ զբաղեցնել արտահանման կառուցվածքում: Մասնավորապես՝ 2017 թվականի համեմատ 2018 թվականին արտահանման կառուցվածքում հանքանյութերի մասնաբաժինը նվազել է 3%-ով՝ կազմելով 27,4%: Ներմուծման կառուցվածքում հանքանյութերի բաժինը 14,6% է եղել, որը ևս նվազել է մոտ 1%-ով: 2018 թվականին հանքանյութեր, մետաղներ և արտադրանք, թանկարժեք քարեր և մետաղներ ապրանքախմբի մասնաբաժինն ընդհանուր արտահանման կառուցվածքի կեսից ավելին է եղել: Նույն թվականին հանքահումքային արտադրանքի ներմուծման ծավալը նախորդ տարվա համեմատ աճել է 11,4%-ով, իսկ հանքահումքային արտադրանքի արտահանման ծավալը կրճատվել է 4,7%-ով¹: Հանքահումքային արտադրանքի ներմուծման ծավալներն ավելացել են ինչպես 2019 թվականին, այնպես էլ 2020 և 2021 թվականների ընթացքում, ինչը չենք կարող ասել արտահանման ծավալների մասին, որը 2020 թվականի ընթացքում անկում է գրանցել: Այն մեծապես պայմանավորված է 2020 թվականի մարտ ամսից Հայաստանի Հանրապետությունում COVID-19 համավարակի տարածմամբ, ինչպես նաև սեպտեմբերի 27-ին Արցախի Հանրապետության դեմ թուրք-ադրբեջանական ագրեսիայով՝ Արցախյան 2-րդ պատերազմի բռնկմամբ: Այս ամենն իրենց ազդեցությունն են ունեցել Հայաստանի արտաքին առևտրաշրջանառության վրա, որը նախորդ տարվա համեմատ նվազել է 13,2 %-ով²:

Վերոնշյալ ցուցանիշները վերլուծելով կարող ենք նշել, որ թեև ՀՆԱ-ում հանքարդյունաբերության մասնաբաժինը փոքր է, սակայն արտահանման կառուցվածքում այն էական կշիռ ունի, ինչն էլ, իր հերթին, ապահովում է երկրում արտարժույթի առաջարկը: Կարելի է նշել, որ տնտեսական աճի ու աշխատատեղերի ստեղծումից, մինչև արտաքին առևտրաշրջանառության զարգացման հնարավորություններ՝ հանքարդյունաբերությունը մեծ դերակատարություն ունի Հայաստանի տնտեսության զարգացման գործում: Ունենալով մեծ պոտենցիալ, ոլորտը բավարար չափով չի նպաստում երկրի կայուն տնտեսական զարգացմանը, ինչը կարելի է որակել որպես ձեռնարկված միջոցառումներում առկա մի շարք բացթողումների, օրենսդրական դաշտում առկա թերությունների, գնահատման, մշտադիտարկման և կիրարկման վատ ուղու վրա լինելու հետևանք:

Գիտական նորույթը. Իրականացված ուսումնասիրությունների ու վերլուծությունների հիման վրա մշակել հանքարդյունաբերության ոլորտը կարգավորող նոր օրենսդրական փաթեթ, որը թույլ կտա ապահովել ոլորտի ընդհանուր

¹ Տվյալները՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

² Տվյալները՝ ՀՀ վիճակագրական կոմիտե

կայուն զարգացման հնարավորությունները:

Ստացված արդյունքների կիրառման հնարավորությունները. Ներկայացված ուսումնասիրությունը կարող է օգտակար լինել ինչպես ոլորտով հետաքրքրված հետազոտողներին, այնպես էլ քաղաքացիական հասարակությանը՝ օգնելով ոլորտի զարգացման կարևորության մասին ճիշտ պատկերացումներ կազմել ու ստիպելով վերանայել ոլորտին վերաբերող իրենց գործողությունների պլանը:

Եզրակացություններ. Հայաստանի հանքարդյունաբերության ոլորտը՝ որպես արտահանումից ստացվող եկամուտների, օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների և քաղաքաբնակ կենտրոններից դուրս համեմատաբար բարձր վարձատրվող աշխատատեղերի ստեղծման աղբյուր, կարևոր կշիռ ունի ազգային տնտեսության մեջ:

Չնայած այն հանգամանքին, որ ոլորտի զարգացման հիմնահարցերը մշտապես գտնվում են հետազոտողների և ոլորտի շահագրգիռ կողմերի ուշադրության կենտրոնում, այնուամենայնիվ հասարակության լայն շերտերի համար ոլորտի զարգացումը շարունակում է նվազ կարևորություն ունենալ: Այն մեծապես պայմանավորված է ինչպես շրջակա միջավայրի պահպանության համապատասխան օրենսդրության մեջ առկա բացթողումներով, այնպես էլ հասցված վնասների փոխհատուցման գրազետ մշակված համակարգի բացակայությամբ:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ համեմատած բազմաթիվ այլ ոլորտների հանքարդյունաբերությունը մեր երկրի համար ապահովում է բարձր հարկային եկամուտներ: Վերլուծությունների արդյունքում կարելի է նկատել, որ Հայաստանում հանքարդյունաբերության ոլորտի հարկային օրենսդրությունը գրեթե չի տարբերվում տնտեսության այլ ճյուղերի օրենսդրությունից, ինչն էլ ոլորտի զարգացման հերթական խոչընդոտներից մեկն է:

Ամփոփելով կարելի է նշել, որ հանքարդյունաբերության ոլորտում միայն ՀՀ կառավարության կողմից ձեռնարկվող շարունակական բարեփոխումների գործընթացը կարող է նպաստել ոլորտի զարգացմանը՝ հանդիսանալով ՀՀ կայուն տնտեսական զարգացման կարևորագույն նախադրյալ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Լ. Հարությունյան, Հանքարդյունաբերության կայուն զարգացման հիմնախնդիրները, էջ 77-88
2. G. Walser, Economic impact of world mining, World Bank Group Mining Department, Washington, DC (United States), Apr 2002; p. 86-88
3. Gary McMahon, Susana Moreira, The Contribution of the Mining Sector to Socioeconomic Public Disclosure Authorized and Human Development, Extractive Industries for Development Series, № 30, April 2014, p. 3-4, pp. 58
4. «Ազգային տնտեսություններում հանքարդյունաբերության դերը» զեկույց, <https://www.icmm.com/>
5. Համաշխարհային բանկ, <http://documents.worldbank.org/curated/en/289051468186845846/Armenia-Strategic-mineral-sectorsustainability-assessment>
6. Համաշխարհային բանկ, Հանքարդյունաբերության ոլորտի կայունության

- նազմավարական գնահատում-Հայաստան, «Սվիդիշ Ջիոլոջիքը Էյ-Բի» ընկերություն, 2016 թ.
7. Հայաստանի հանքարդյունաբերության ոլորտի քաղաքականություն-2, Հավելված 2, Երևան, 2020 թ.
 8. ՀՀ Կառավարության 2018 - 2022 թվականների գործունեության միջոցառումների ծրագիր
 9. Հայաստանի Հանրապետության էներգետիկ ենթակառուցվածքների և բնական պաշարների նախարարություն, <http://www.minenergy.am/page/472>
 10. ՀՀ Հարկային ծառայության պաշտոնական կայք-էջ՝ https://www.petekamutner.am/Content.aspx?itn=tsTILists&fbclid=IwAR0WsUykHXw3jGAjzHcDb3lv12li8tgr_RZUOT8GW93aoDPfpNjOBGdphs
 11. ՀՀ վիճակագրական կոմիտե, <https://armstat.am/am/?nid=82&id=2236>

References

1. H.S. Avagyan, Ler'nahanqayin & metalowrgiakan ardyownaberowt'yowneri zargacman owghinern ow her'ankarnery' Hayastani Hanrapetowt'yownowm, Er&an 2011, e'j 325
2. L. Harowt'yownyan, Hanqardyownaberowt'yan kayown zargacman himnaxndirneri', e'j 77-88
3. G. Walser, Economic impact of world mining, World Bank Group Mining Department, Washington, DC (United States), Apr 2002; p. 86-88
4. Gary McMahan, Susana Moreira, The Contribution of the Mining Sector to Socioeconomic Public Disclosure Authorized and Human Development, Extractive Industries for Development Series, № 30, April 2014, p. 3-4, pp. 58
5. «Azgayin intesowt'yownerowm hanqardyownaberowt'yan dery'» zekowyc, <https://www.icmm.com/>
6. Hamashxarhayin bank, <http://documents.worldbank.org/curated/en/289051468186845846/Armenia-Strategic-mineral-sectorsustainability-assessment>
7. Hamashxarhayin bank, Hanqardyownaberowt'yan olorti kayownowt'yan r'azmavarakan gnahatowm-Hayastan, «Svidish Jiolojiqy'l E'y-Bi» y'nkerowt'yown, 2016 t'.
8. Hayastani hanqardyownaberowt'yan olorti qaghaqakanowt'yown-2, Havelvac' 2, Er&an, 2020 t'.
9. HH Kar'avarowt'yan 2018 - 2022 t'vakanneri gorc'owneowt'yan mijocar'owmneri c'ragir
10. Hayastani Hanrapetowt'yan e'nergetik ent'akar'owcvac'qneri & bnakan pasharneri naxararowt'yown, <http://www.minenergy.am/page/472>
11. HH Harkayin c'ar'ayowt'yan pashtonakan kayq-e'j՝ https://www.petekamutner.am/Content.aspx?itn=tsTILists&fbclid=IwAR0WsUykHXw3jGAjzHcDb3lv12li8tgr_RZUOT8GW93aoDPfpNjOBGdphs
12. HH vitwakagrakan komite, <https://armstat.am/am/?nid=82&id=2236>

**ՀԱՆՔԱՐԴՅՈՒՆԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԿԱՅՈՒՆ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՐԱՎԱԿԱՆ**

**Դավիթ Վլադիմիրի Հարությունյան
Տաթևիկ Վազգենի Շահինյան**

Համառոտագիր: Հանքարդյունաբերության ոլորտը հանդիսանում է Հայաստանի Հանրապետության արդյունաբերության կարևոր ոլորտներից մեկը և ոլորտի պատասխանատուների համար առաջնային է ոլորտի զարգացմանն ուղղված շարունակական միջոցառումների իրականացումը:

Հատկապես արդիական է հանքարդյունաբերության ոլորտի վերլուծությունն ու կայուն զարգացմանը խոչընդոտող գործոնների բացահայտումը, քանի որ ոլորտը մեծ դերակատարություն ունի ՀՀ կայուն տնտեսական զարգացման գործում:

Հոդվածի նպատակն է ուսումնասիրել ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտը, վեր հանել ոլորտի կայուն զարգացմանը խոչընդոտող առկա խնդիրները՝ հիմնավորելով ոլորտի կարևորությունը ՀՀ սոցիալ-տնտեսական կայուն զարգացման գործում:

Հետազոտության ընթացքում խնդիր է դրվել ուսումնասիրել ու բացահայտել հանքարդյունաբերության ոլորտի տնտեսական ազդեցության ուղղությունները, վերլուծել ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտը՝ հիմնավորելով հանքարդյունաբերական ոլորտի առանցքային նշանակությունը երկրի կայուն տնտեսական զարգացման գործում:

Օգտագործվելով գիտական՝ պատմական-տրամաբանական, ինչպես նաև վերլուծական-սինթետիկ մեթոդները, հոդվածի շրջանակում ուսումնասիրվել է ոլորտի տնտեսական ազդեցության հիմնական ուղղությունները: Վերլուծվել է վերջին տարիների ընթացքում ՀՆԱ-ի մեջ հանքարդյունաբերության մասնաբաժինը՝ վեր հանելով փոփոխությունների վրա ազդեցություն ունեցած հիմնական գործոնները: Բացահայտվել է հանքարդյունաբերության ոլորտի մեծ կարևորությունը արտաքին առևտրում, ինչպես նաև ներկայացվել է վերջին տարիների ընթացքում ոլորտի մասնաբաժինը արտահանման և ներմուծման ծավալներում:

Ուսումնասիրությունների ու վերլուծությունների արդյունքում առաջարկվում է վերանայել ոլորտի բարեփոխմանն ուղղված շարունակական բարեփոխումների գործընթացը, մասնավորապես ոլորտը կարգավորող հարկային օրենսդրությունը:

Վերլուծությունների արդյունքում **ստացվել է հետևյալ գիտական նորույթը.** Իրականացված ուսումնասիրությունների ու վերլուծությունների հիման վրա մշակել հանքարդյունաբերության ոլորտը կարգավորող նոր օրենսդրական փաթեթ, որը թույլ կտա ապահովել ոլորտի ընդհանուր կայուն զարգացման հնարավորությունները:

Վերլուծությունների արդյունքում ստացված արդյունքները կարող են օգտակար լինել ինչպես ոլորտով հետաքրքրված հետազոտողներին, այնպես էլ քաղաքացիական հասարակությանը՝ օգնելով ոլորտի զարգացման կարևորության մասին ճիշտ պատկերացումներ կազմել ու ստիպելով վերանայել ոլորտին վերաբերող իրենց գործողությունների պլանը:

Բանալի բառեր. Հանրաքվյունաբերության ըլրրտ, տնտեսական ազդեցություն, ՀՆԱ, հարկային եկամուտներ, ռոյալթիներ, արտաքին առևտուր, արտահանում, ներմուծում:

ГОРНОДОБЫВАЮЩАЯ ПРОМЫШЛЕННОСТЬ КАК ЗАЛОГ УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Давит Владимирович Арутюнян
Татевик Вазгеновна Шагинян

Аннотация. Горнодобывающий сектор является одним из важных секторов промышленности Республики Армения, и осуществление непрерывных мер, направленных на развитие сектора, имеет первостепенное значение для лиц, ответственных за сектор.

Анализ горнодобывающего сектора и выявление факторов, препятствующих устойчивому развитию, *особенно актуальны*, поскольку этот сектор играет важную роль в устойчивом экономическом развитии Армении.

Цель статьи - изучить горнодобывающий сектор РА, выделить существующие проблемы, препятствующие устойчивому развитию сектора, обосновав важность сектора в социально-экономическом устойчивом развитии РА.

В ходе исследования *была поставлена задача* изучить и выявить направления экономического влияния горнодобывающей отрасли, проанализировать горнодобывающий сектор РА, обосновав ключевое значение горнодобывающего сектора в стабильном экономическом развитии страны.

В рамках статьи с использованием научных-историко-логических, а также аналитико-синтетических методов изучены основные направления экономического влияния отрасли. Проанализирована доля горнодобывающей промышленности в ВВП за последние годы, выделены основные факторы, влияющие на изменения. Выявлено большое значение горнодобывающей отрасли во внешней торговле, а также представлена доля отрасли в объемах экспорта и импорта за последние годы.

В результате исследований и анализов *рекомендуется* пересмотреть процесс непрерывных реформ, направленных на реформирование сектора, в частности налогового законодательства, регулирующего данный сектор.

В результате анализа была получена следующая научная новизна: На основе проведенных исследований и анализов разработать новый законодательный пакет, регулирующий горнодобывающую отрасль, позволяющий обеспечить возможности общего устойчивого развития отрасли.

Полученные результаты могут быть полезны как интересующимся данным сектором исследователям, так и гражданскому обществу, помогая формировать правильные представления о важности развития сектора и заставляя их пересматривать свой план действий, связанных с сектором.

Ключевые слова: Горнодобывающий сектор, экономическое воздействие, ВВП, налоговые поступления, роялти, внешняя торговля, экспорт, импорт.

MINING INDUSTRY AS A GUARANTEE OF SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Davit Vladimir Harutyunyan
Tatevik Vazgen Shahinyan

Abstract. The mining sector is one of the important sectors of the industry of the Republic of Armenia, and the implementation of continuous measures aimed at development of the sector is of paramount importance for those responsible for the sector.

The analysis of the mining sector and the identification of factors hindering sustainable development are *particularly relevant*, as this sector plays an important role in the sustainable economic development of Armenia.

The purpose of the article is to study the mining sector of the Republic of Armenia, highlight the existing problems that impede the sustainable development of the sector, substantiating the importance of the sector in the socio-economic sustainable development of the Republic of Armenia.

The objective of the research was to study and identify the directions of economic influence of the mining industry. To analyze the RA mining sector, justifying the key importance of the mining sector in the country's sustainable economic development.

In the framework of the article the main directions of the economic influence of the industry are studied *using scientific-historical-logical, as well as analytical-synthetic methods*. The share of the mining industry in GDP in the last few years has been analyzed, and the main factors influencing the changes have been identified. The great importance of the mining industry in foreign trade is revealed, as well as the share of the industry in the volume of exports and imports in the last few years.

As a result of research and analysis, *it is recommended* to review the process of continuous reforms aimed at reforming the sector, in particular the tax legislation governing the sector.

As a result of the analysis, the following scientific novelty was obtained: Based on the research and analysis carried out, develop new legislative package regulating the mining industry, which will provide opportunities for the overall sustainable development of the industry.

The obtained results can be useful for both researchers interested in the sector and civil society, helping to form the right ideas about the importance of developing the sector and forcing them to reconsider their action plan related to the sector.

Keywords: Mining sector, economic impact, GDP, tax revenues, royalties, foreign trade, exports, imports.